

A magyar kisebbség a normalizációs évek szlovákiai politikájának összefüggéseiben

(2. rész)

MARUŠIAK JURAJ
The Hungarian Minority in Connection with the Slovak
Policy of Normalization Period

316.022.4(437.6)=(511.141)
323.1(437.6)

Hungarians in Czechoslovakia, communistic regime, normalisation, oppositional institutions, Csemadok, Hungarian Committee for Right Assertion in Czechoslovakia, culture, education, place names, language usage.

Duray Miklóst az úgynevezett kétnyelvű alapiskolai oktatás bevezetésére irányuló újabb sikertelen kísérletet követően 1984. május 5-én ismét letartóztatták és az Állambiztosági Hatóság (ŠTB) 8 társát is kihallgatta. A vád először a köztársaság érdekei ellen külföldön elkövetett sérelem, és a *Büntető törvénykönyv* 112., valamint 119. §-a alapján rémhírterjesztésnek minősülő tevékenység volt, ami három évi, illetve a már fogvatartási időt beleszámítva hat hónapig tartó szabadságvesztéssel fenyegetett. E bűncselekményt könyve külföldi kiadása jelentette, melynek „tartalma a szocialista rendszer ellen irányul és ezzel rontja külföldön a köztársaság hírnevét [...] A további vád írományai csehszlovákiai terjesztése volt a magyar nemzetiségű polgártársak közötti zavargás előidézésének szándékával”.⁶⁵ Később, 1984. október 10-én a vádat átminősítették a köztársaság elleni felforgató tevékenység kifejtésére, amiért a kiszabható büntetés felső határa tíz év volt. Duray Miklós Gustáv Husák által amnesztiában részesülve 1985. május 11-én került szabad lábra. Ekkor védelmére kelt több cseh és szlovák ellenzéki személy: Ján Čarnogurský, Miroslav Kusý, Jozef Jablonický és Milan Šimečka személyes tiltakozó levelet intézett a Szlovák Szocialista Köztársaság miniszterelnökéhez, Peter Colotkához és az SZLKP KB első titkárához Jozef Lenárthoz. Miroslav Kusý levelében megállapította, hogy „azok a problémák, amelyekről Duray beszél és ír, rendkívül kényesek és vitathatóak, s mint ilyeneket közvéleményünk elé kellene tárni, megvitatni azokat, és megoldást keresni [...] Duray álláspontjával vitába lehet szállni, rá lehet mutatni, hogy: ebben vagy abban téved, ezt vagy azt nem gondolta végig. Egy demokratikus államban azonban nem lenne szabad börtönbe kerülnie”. Hasonló szellemben fogantak a többi levelek is. A szlovák ellenzék tagjai ez esetben a szólásszabadság védelmében léptek fel. Így például Milan Šimečka levelében így fogalmaz: „Meg vagyok győződve, hogy a köztársaság érdekeinek külföldön sokkal több kárt okoz minden egyes kritikai nézet kifejezésre juttatásáért kiszabott börtönbüntetés, mint ma guknak e nézeteknek a megjelenése”. Jozef Jablonický tiltakozását azzal a meggyő-

zódással indokolta, hogy: „Dr. Duray üldöztetése nem használ a szlovák–magyar kapcsolatoknak [...] börtönbüntetéssel történő elhallgattatása nem jó adalék a hányatott múltú szlovák–magyar kapcsolatok mérlegén [...] Nézetem szerint a szlovákiai magyarok helyzete körüli viszályokat és problémákat másként kell kezelni mint dr. Duray Miklós üldözésével”. Ugyanakkor a legélesebben fogalmazta meg a Duray nézeteivel szembeni fenntartásait, a magyar kisebbség helyzetével kapcsolatos felfogását egyoldalúnak minősítette és felhozta, hogy „létezett elmagyarosítás is és Magyarországon szlovák nemzetiség is él”.⁶⁶

Magyarországon Duray védelmére bizottság alakult, amely szabadlára kerülése után feloszlott. Tagjai voltak: Benkő György, Benda Gyula, Hamberger Mihály, Nagy Bálint, Törzsök Erika és Varga János.⁶⁷ Duray A VONS 445. számú, 1985. május 22-ről származó jelentésében Duray Miklós szabad lábra helyezését így kommentálta: „Duray Miklós büntetőjogi üldözése nem a jogkeresést és alkalmazást szolgálja, a büntetőjog a megtorlás eszköze, amellyel igyekeznek elhallgattatni az ilyen aktivistákat, amennyiben ez az állam politikai szervei számára szükségesnek mutatkozik, vagy ellenkezőleg, ennek révén szabadlára kerülhetnek és mentesülhetnek az évekig tartó gyötrelmekről. Így az a mód, ahogy Durayt felmentették az igazságtalan vád alól, amely felháborított számos magyar és csehszlovák polgárt és szolidaritási megnyilvánulásokat váltott ki Budapesten, Pozsonyban és Prágában, kétségbe vonta a csehszlovák törvényekben és az alkotmányban lefektetett jogelveket”.⁶⁸

A Demokrata Párt 1945–1948 közötti vezetőségi tagja Martin Kvetko, aki 1948 után az Amerikai Egyesült Államokban a Szlovák Demokratikus Emigráció Állandó Értekezletének főtitkári tisztét ellátva a *Naše snahy* (Törekvéseink) című lapnak a szerkesztője is volt, 1985 decemberében nyílt levelet intézett Ján Čarnogurskýhoz, Milan Šimečkához, Jozef Jablonickýhoz és Milan Kusýhoz. Ebben egyetértőleg csatlakozott a címzettek által képviselt nézethez, miszerint Duray Miklósnak panasztevéséért – bár azzal nem értett egyet – nem lett volna szabad üldöztetésben részesülnie. „Olyan érzésem támad, hogy Duray Miklós túlfeszített bizonyos húrokat és eltúlzott egyes, szerinte a magyar nemzetiség fejlődését veszélyeztető körülményeket. Eszerint, ahogy ezt kísérő levelében kifejezésre is juttatta, valóban szembekevert a demokratikus társadalom körülményei között a nemzetiségi kisebbségek jogainak védelmezésére alkalmazható törvényekkel és intézkedésekkel”. Itt elsősorban arra utalt, hogy Duray Miklós a magyar kisebbség helyzete miatt panaszokat emelve a fennálló állapotok okát azokban az erőszakra épülő nemzetközi döntésekben látta, amelyek gyászos szerepet játszottak e kisebbség és egyáltalán a Közép-Európa keleti térfelén található magyar kisebbségek létrejöttében. Martin Kvetko ezekre a kijelentésekre úgy reagált, hogy Duray irredenta politikát szorgalmaz.⁶⁹ Duray kifogásai negatív reakciót váltottak ki a szlovák emigráció nacionalista köreiben is. Ezek sajtóorgánumaiban magyarelles kampány bontakozott ki. Így például az emigrációban élő szlovák író, Imrich Kružliak azzal vádolta a Csemadokot, hogy az „a magyar agresszív nacionalizmus és revizionizmus eszköze”. A szlovák és részben a cseh ellenzék magatartása a szlovák emigráció jelentős részében a Charta 77-tel szembeni negatív reakciókat váltott ki, „szlovákellenes beállítottsággal” vádolva a mozgalmat.⁷⁰ A Durayval szemben 1984-ben fogantatosított intézkedések Szlovákia Kommunista Pártja részéről a Csemadok fokozottabb ellenőrzés alá vonásával jártak. A szlovákiai pártvezetés a szövetség archívumának az SZLKP KB levéltárában

való elhelyezését is tervbe vette, ami folytán hozzáférhetetlenné vált volna. Öllös László, aki akkor a Csemadokban dolgozott a Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság aktivistájának, a Csemadok levéltárát kezelő Szóke Józsefnek a segítségével hozzálátott a legfontosabb iratanyag kiválogatásához és biztonságba helyezéséhez.⁷¹

A Jogvédő Bizottság 1987 januárjában levelet intézett a Charta 77-hez, létrejötté 10. évfordulója alkalmából, amelyben elismerésben részesítette a mozgalom tevékenységét és erkölcsi tőkét. Ez jelzésértékű volt, a bizottság növekvő politikai szerepvállalásáról tanúskodva, minthogy korábban ugyan együttműködött a Chartával, de nyilvánosan nem deklarálta a működésével kapcsolatos támogatásnyújtást. Duray Miklós a Charta 77 beköszöntőjét egyénileg látta el aláírásával. A bizottság levelében megállapította, hogy a „Charta szellemisége a csehszlovák társadalomban nincs jelen”. Ugyanakkor annak a nézetnek is hangot adott, hogy a Chartának a jövőben nemcsak az egyéni polgári jogok védelmét kellene szem előtt tartania, hanem figyelmet kellene szentelnie a „közösségi-társadalmi és politikai jogok betartásának is”.⁷² A Charta 77 a Jogvédő Bizottsággal egyetemben 1987. március 27-én levelet intézett a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Szövetségi Gyűléséhez és Kormányához, amelyben felhívták a figyelmet a nemzetközi dokumentumokban rögzített kisebbségi jogokra. A szóban forgó nyilatkozat megjelenítéséhez ismeretlen tetteseknek a pozsonyi kisebbségi intézmények székhelyei elleni támadások szolgáltattak indítékot (így például a Csemadok cégtáblájának megrongálása, az *Új Szó* szerkesztőségi bejáratát borító üvegtáblák betörése és az Ifjú Szívek népművészeti együttesnek a Markuš és Mostová utcai helyiségeiben történt gyűjtogatás), amelyek 1987. március 8-ról 9-re virradó éjszaka történtek. A Charta 77 elítélte a magyar kisebbség objektumai ellen intézett támadásokat, riasztónak nevezve azokat. Követelte az említett események kivizsgálását és a közvélemény tájékoztatását a nyomozás ededményeiről. Ugyanakkor a nemzetiségi sérelemokozás egyéb megnyilvánulásaira is rámutatott, így például provokatív feliratok megjelenésére, magyar objektumok megrongálására, az utcán magyarul beszélő személyek zaklatására és megalázására, sőt mi több, Petőfi Sándor szobrának megcsonkítására és megalázására.⁷³ A szlovák ellenzékiek közül a nyilatkozatot Miroslav Kusý és Milan Šimečka támogatta. Nem állt ki mellette azonban Ján Čarnogurský, aki visszautasította Duraynak a szlovákiai neonáci hangulatok terjedéséről szóló, például a Lubomir Štrougal szövetségi miniszterelnökhöz intézett levelében⁷⁴ szereplő megfogalmazásait, csakúgy, mint a szlovák nemzet és a magyar nemzetiség közötti viszonyban fenyegető rombolóerejű folyamatok bekövetkeztének emlegetését. Továbbá elutasította a bizottságnak ama nézetét, mely szerint az erőszakos cselekmények okaira az egyedüli magyarázat a magyarellenes averziókban rejlik. Óva intett, hogy a bizottság ilyen megfogalmazású levelei további indulatokat gerjeszthetnek a szlovákok és a magyarok között. Ján Čarnogurský hangsúlyozta, hogy amennyiben a bizottság a kisebbség, vagy annak alkotóelemét képviselve kíván fellépni, tudatában kell lennie az ebből adódó felelősségének. Szavai szerint az említett megfogalmazások „alkalmasak a szenvedélyek felszítására [...] Amennyiben a bizottság szövegeiben a jövőben is előfordulnának ilyen és hasonló felhívások, az lenne a benyomásom, hogy a bizottságnak érdekében áll a feszültségkeltés”.⁷⁵

A Jogvédő Bizottság további dokumentumaiban bírálta a nyomozóközegek eljárásait, amelyek véleményük szerint nem járultak hozzá az események objektív kivizs-

gálásához. Erről tanúskodtak például a nyitrai magyar nemzetiségű főiskolások ellen az Állambiztonsági Hatóság részéről 1987 márciusában foganatosított intézkedések, melyek során nyomást gyakoroltak rájuk azzal a szándékkal, hogy együttműködésre kényszerítsék őket, a magánéletüket és továbbtanulásukat érintő negatív következményeket helyezve kilátásba. Az Állambiztonsági Hatóság egyben arra is igyekezett rávenni őket, hogy hagyjanak fel a magyar főiskolások klubjában, illetve a Csemadokban végzett kulturális tevékenységgel. Mindeközben az ŠTB nem tartotta be a törvényszabta formalitásokat sem, nyomozói más szervek képviselőinek adták ki magukat, a diákokat egyéb ürüggyel idézték be kihallgatásokra, egyes esetekben a kihallgatottak semminemű előzetes értesítést nem kaptak.⁷⁶

A bizottság másfelől a Charta 77 állásfoglalását örömmel fogadta. A felhívást aláírásával ellátó Duray Miklós a „hivatalos hatalmat” a magyar kisebbség szociokulturális elkorcsosítására irányuló szándékkal vádolta. Ez a törekvés szavai szerint a magánszemélyek és csoportok részéről tapasztalható meggyilvánulásokkal egyetemben „megerősít bennünket abban a meggyőződésben, hogy a kisebbségvédelem érdekében erőteljesebben kell szorgalmazni a kollektív jogokat és a kisebbségvédelmi intézmény nemzetközi méretű létrehozását”. Egyúttal megállapította, hogy a csehszlovákiai magyar nemzetiségi kisebbség ellen irányuló megnyilvánulások „ahogy az elmúlt évtizedekben, úgy ma is, se nem átmeneti jellegűek, se nem véletlenszerűek és nem csak a létező totalitárius rendszer termékei [...] Ezért aggályaink vannak a jövőt illetően is olyan értelemben, hogy a szlovák nemzetnek és a magyar nemzet szellemi alkotórészét képező magyar nemzeti kisebbségnek az együttélésében meglevő eltolódások romboló hatású mozgásokat idézhetnek elő”.⁷⁷

A Charta 77 mindhárom szövevénye (Jan Litomiský, Libuše Šilhanová és Josef Vohryzek) által jegyzett levélben ítélte el a pozsonyi magyarelles incidenseket és a magyar kisebbséget kulturális területen sújtó diszkriminációt. Felhívta a figyelmet a magyar nyelven megszerezhető főiskolai végzettség lehetőségeinek leszűkülésére, és a magyar tanítási nyelvű alap-, valamint középiskolák számának csökkenésére, ami visszatükröződött a magyar kisebbség műveltségi és szakmai struktúrájában is. A Szlovák Szocialista Köztársaság Nemzetiségi Tanácsának 1984-ből származó, *A Szlovák Szocialista Köztársaságban élő nemzetiségekkel kapcsolatos adatok és tények* című jelentésre hivatkozva rámutatott, hogy a munkások aránya az egyes etnikumok között épp a magyar kisebbség soraiban a legmagasabb (46%), ugyanakkor a főiskolai végzettséget illetően épp a magyar kisebbség volt a legkedvezőtlenebb helyzetben (1,6%).⁷⁸ Hasonló szellemben foglalt állást a Charta 77 a *Beszélő* című magyar szamizdat kiadványban is.⁷⁹

Bár a szlovák–magyar viszonyban meglevő feszültség kiterjedéséhez kétségkívül hozzájárult Duray Miklós reagálása is, a gyűjtogatások kivizsgálása joggal válthatott ki aggályokat a magyar kisebbség tagjai részéről. A bizottság több ízben bírálta a nyomozó szervek eljárását, amelyek az Ifjú Szívek helyiségeiben garázdálkodókat csak az együttes tagjai körében keresték, azzal vádolva őket, hogy részük volt a tűz kitörésében. Állítólag nem hivatalosan ilyen nézeteket vallott az SZLKP KB ideológiai titkára, Ludovít Pezlár is.⁸⁰ Az együttes tagjait hosszadalmas kihallgatásoknak vetették alá, a kiskorúakat is beleértve, akiket az Állambiztonsági Hatóság a szülők jelenléte nélkül hallgatott ki.⁸¹ A Charta 77 szövevénye Josef Vohryzek a Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság 1987. április 13-án kelt levelében aggódva nyilatkozott

a kihallgatások lefolytatását illetően, s amiatt is, hogy az állami szervek nem tájékoztatják erről kellőképpen a közvéleményt. Ludovít Pezlár kijelentéseit kiváltképp riasztónak nevezte, tekintettel arra, hogy olyan időszakban hangzottak el, amikor a kihallgatások folyamatban voltak és a pezlári megnyilatkozásokat hivatalosan nem cáfolták meg.⁸²

Az 1987–1988-ban változások álltak be a nemzetiségeknek a csehszlovákiai politikai rendszeren belüli helyzetében.

A Szlovák Szocialista Köztársaság Kormánya az 1986. október 17-i 243-as számú határozatával jóváhagyta a nemzetiségi szövetségeknek a Nemzeti Front hatáskörébe, 1987. január 1-ji hatállyal történő besorolását, miközben a kulturális-népművelési munka irányítója a Szlovák Szocialista Köztársaság Művelődésügyi Minisztériuma maradt⁸³. Ezt a lépést minden bizonnyal egyfelől a szovjetúnióbeli „peresztrojka” váltotta ki, valamint a csehszlovákiai kommunista rezsimnek ebből adódó igyekezete, hogy afféle kozmetikázással elejét vegye az országon belüli feszültség elmélyülésének, másfelől viszont nem zárható ki a magyar értelmiség ellenzéki köreinek és a Csemadok hivatalos képviselőinek szerepe sem. A nemzetiségi szövetségek viszont a Nemzeti Fronton belül marginális helyzetbe jutottak, a különféle szakmai és érdekköri jellegű társulatokat tömörítű szervezetek IV. osztályába kerültek. Tehát továbbra sem rendelkeztek képvisellel a Nemzeti Front elnökségében és nem javasolhattak oda jelölteket. Ebbéli helyzetüknek felelt meg a költségvetésből meríthető támogatások mértéke is. Az említett besorolás folytán a nemzetiségi szövetségek korlátozott jogokkal rendelkeztek az önkéntességen alapuló tagfelvételek terén is.

A magyar nemzetiség eme monopol helyzetű szlovákiai kulturális szövetségének helyi szervezeteteiben 1986 decemberében a közgyűlésre készülve küldöttválasztó taggyűléseket tartottak. Már ezek lefolyása bizonyos problémákat jelzett. Előfordultak olyan esetek, hogy a tagok nem voltak hajlandók megválasztani az SZLKP által favorizált küldötteket. Ezeket az SZLKP-funkcionáriusok kénytelenek voltak utólag bejuttatni a küldöttek közé. A közgyűlés eredeti időpontja 1987. március 21–22-re volt kitűzve. Később bizonytalan időre elhalasztották. A Művelődésügyi Minisztérium 1987 áprilisában elvetette a Csemadok alapszabály javaslatát.⁸⁴ A közgyűlés végül is április 11–12-én zajlott le. A vita témája a magyar iskolaügy korlátozása és a kétnyelvű feliratok kérdése volt. A küldöttek elégedetlenségüknek adtak hangot, hogy a Csehszlovák Televízió magyar nyelvű magazinjában a vegyes lakosságú helységek elnevezései nem szerepelnek két nyelven, valamint a műsoridő rövidege miatt is. Szerintük a szlovákiai magyarság számarányából kifolyóan a televízióknak magyar nyelven nem évi 26, hanem 800 órát kellene sugározni. A közgyűlés kifogásolta a magyar könyvek és sajtótermékek nehézkes beszerzési lehetőségeit és a magyar kisebbség kulturális életének visszaesését. A Szlovák Szocialista Köztársaság Belügyminisztériuma újfent elutasította a Csemadoknak a közgyűlés által jóváhagyott alapszabályát, mert olyan tételt is tartalmazott, miszerint „a magyar nemzetiség kultúrája az egyetemes magyar kultúra részeként fejlődik”.⁸⁵

A Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság 1987 tavaszán és nyarán ismét a nemzetiségi iskolaügyre irányította a figyelmet. Ezúttal a szlovákiai hatóságoknak két szakintézet tanítási nyelvét érintő, a magyar szlovákra cserélését elrendelő intézkedésről volt szó.⁸⁶ A magyar nemzetiség soraiban 1986 nyarán nyugtalanságot

keltő további esemény, amelyre a hivatalos sajtó is reagálni volt kénytelen, a Spartak Trnava Sportegyesület stadionjában a hazaiak és az úgyszintén első ligába tartozó dunaszerdahelyi DAC között lezajlott mérkőzéshez kapcsolódott. A dunaszerdahelyi csapat szurkolóinak többsége magyar nemzetiségű volt, s a szlovák futballkedvelők is magyar csapatnak tartották. Ezért érthető, hogy a nézők az első liga 25. fordulójában, 1987. május 18-án lezajlott mérkőzés során a dunaszerdahelyi csapatot magyarul buzdították és magyar nemzeti színű lobogókat is lengettek. A nagyszombati szurkolók erre szélsőséges sovinizta jelszavak skandalizálásába kezdtek („Dunába a magyarokkal és zsidókkal!”). A dunaszerdahelyi szurkolók fizikai bántalmazására is akadt példa. Az incidens olyan komoly méreteket öltött, hogy arra az SZLKP KB sajtóorgánuma is reagált, amely csak erőszakos cselekményeket emlegetett.⁸⁷ A *Pravda* csak 1987 május végén tette közzé egy Spartak-szurkoló levelét, aki közölte, hogy eldöntötte: nem fog járni a futballmérkőzésekre, mert „nem viselheti el a nagyszombati nézők elvakultságát és sovinizmusát”.⁸⁸ A többi sajtóorgánom, az *Új Szót* is beleértve hallgatott a történetekről. Az incidensből nem vont le semminemű konzekvenciát a Csehszlovákiai Testnevelési Szövetség sem, de a bűnüldöző szervek is tétlen maradtak. A Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság viszont a Cseh és a Szlovák Testnevelési Szövetség Központi Bizottságához intézett levelében felhívta a figyelmet arra a körülményre, hogy a Nagyszombatban elhangzott bekiabálásokhoz hasonló jelszavakat egyre gyakrabban hangoztat a szlovák fiatalok egy része. S bár az érvényben levő törvények szerint is bűncselekménynek minősíthető eseményről volt szó, a hasonló fejlemények során az állami szervek nem intézkedtek. A bizottság egyúttal annak a követelésnek is hangot adott, hogy a Spartak Trnava egyesülete az incidensért „kérjen nyilvános és kézzelfogható bocsánatot [...] nemcsak a magyaroktól és zsidóktól, hanem mindazoktól, akiket a szurkolók viselkedésükkel és jelszavaikkal megsértettek”.⁸⁹

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet bécsi utótanácskozásával kapcsolatban a Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság a csehszlovák szövetségi kormányának a magyar nemzetiség (a szöveg dikciója szerint „nemzeti” kisebbség) jogainak biztosítására irányuló javaslatot tett azzal a kéréssel, hogy vegye pártfogásába a benne foglalt elveket. A dokumentum a nemzetiségek küldetését „a népet összekötő hídszerep kialakításában” látta. A személyes kapcsolatok terén a bizottság azoknak az intézkedéseknek a megszüntetését sürgette, amelyek akadályozzák a más országok polgáraival való rendszeres és szabad kapcsolatok fenntartását, beleértve a devizakorlátozásokat is. Mindez kiterjedt a kisebbségek tagjainak az anyaországi és más országban élő, ugyanazon etnikumhoz tartozó személyekkel fennálló kapcsolataira is, ami a házasságkötéseket, a családegyesítéseket és a szabad költözködést is lehetővé teszi. A további követelések az azonos etnikumok közötti szellemi értékek szabad áramlására és cseréjére vonatkoztak, ide sorolta például a filmalkotásokat, könyveket, videófelvételeket, újságokat, folyóiratokat, rádió- és televízióadásokat, valamint a kisebbségeknek az anyanyelvű könyv és sajtó szabad kiadására való jogát. A bizottság követelte, hogy a kisebbségek a rádiós és televíziós műsorsugárzásból számarányuknak megfelelően részesülhessenek. Kulturális téren szót emelt azért, hogy a résztvevő országok számára kötelezettségként rögzítsék az anyanyelv és a nemzeti kultúra ápolásának biztosítását, valamint a kisebbségi kultúrák ápolását szolgáló alapítványok létrehozásának támogatását. Az

oktatásügyet illetően a dokumentumban a teljeskörű anyanyelvi iskolai végzettség megszerzésének a követelménye kapott hangsúlyt, beleértve közép- és főiskolák más államok területén történő látogatását is. A javaslat értelmében a résztvevő feleknek kötelezettséget kell vállalniuk a kétnyelvűség szóban és írásban, a hivatalos érintkezésben, a kisebbségek lakta területen való érvényesítésének szavatolására, ami magában foglalta a törvények, rendeletek és határozatok megjelentetését a kisebbségek nyelvén is. A bizottság külön felhívta a figyelmet a kétnyelvűségnek a tájékoztató feliratok alkalmazásában és az egészségügyi felvilágosításban való betartására. A hitélettel kapcsolatban leszögezte, hogy az egyházi szervezetekre is kötelezőnek kell tekinteni a szertartások kisebbségi nyelven történő megtartását, a szertartáskönyvek kiadását, csakúgy mint a kisebbségek soraiból származó kellő számú lelkész képzésének biztosítását. A dokumentum továbbá követelte az erőszakos és szervezett elnemzetlenítés valamennyi formájának betiltását, a nemzetiesség szabad megválasztását, a név és keresztnév anyanyelvi formájának használatát a hivatalos érintkezésben is. A bizottság szerint a szavatolt kisebbségi jogok közé tartozik a helységnevek, földrajzi elnevezések, tájegységek és történelmi személyiségek neveinek az anyanyelvi sajátosságok alapján történő szó- és írásbeli használata. Ezenkívül a követelések között szerepelt a kisebbségi kultúra részét képező műemlékvédelem, a nemzeti, történelmi és kulturális évfordulók akadálymentes megünneplése. A bizottság alapvető kisebbségi jogként emelt szót a gyülekezési szabadságért. A kollektív jogokat illetően követelte kisebbségi jogvédő szervezetek létrehozásának lehetővé tételét és azoknak a feltételeknek a biztosítását, hogy a kisebbségek önállóan és öngazgatással döntsenek az őket érintő ügyekben. A dokumentum befejező részében hangsúlyt kapott a határok sérthetelenségének elve melletti kiállás. „Tudjuk, a múltból adódó politikai megrögzöttségek, hagyományok és érzelmek folytán a nemzeti kisebbségek kérdése Európa egyes térségeiben a legérzékenyebbek közé tartozik, mind az egyes államok belpolitikáját, mindpedig a nemzetközi kapcsolatokat tekintve. Tudatosítanunk kell, hogy az államok biztonságát nem a jogok megadása fenyegeti, hanem éppen fordítva: a jogfosztás és a jogkorlátozás. A résztvevő országok Helsinkiben kinyilvánított óhaja a határok sérthetelenségét illetően épp azáltal nyerhet reális tartalmat, hogy az egyes államok pozitív magatartást tanúsítanak a vázolt elvekkkel és a kisebbségek jogaival kapcsolatban.” A Charta 77 szövívők (Stanislav Devátý, Miloš Hájek és Bohumír Janát) útján támogatta az említett javaslatban foglalt gondolatokat és elveket. Hasonlóan mint korábban, a Charta 77 ez esetben nem akart hivatalosan állást foglalni a magyar kisebbség kérdésében a szlovákiai ellenzék nézeteinek kipuhatolása nélkül. A Charta 77 kisebbséget támogató nyilatkozatát Szlovákiából Miroslav Kusý, Milan Šimečka és természetesen Duray Miklós írta alá a Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság nevében.⁹⁰ A kisebbségek jogainak biztosítására irányuló nyilatkozatot illetően külön levélben Ján Čarnogurský is kifejezte támogatását, amelyben a jogokat és azok biztosítékait tartalmazó dokumentumot a nemzetiségi kultúra fejlesztésének előmozdítására képes „kiegyensúlyozott és helytálló” szövegnek nevezete. „Úgy tűnik, hogy a hatalmon levő kommunista pártok már nem rendelkeznek sem technikai, sem hatalmi eszközökkel ahhoz, hogy megakadályozzák országaik polgárainak a jogaik érvényesítése érdekében történő kiállását. Természetes, hogy a nemzeti-ségi kisebbségek tagjai is követelik jogaikat, s ez helyes, mert a szabadság

oszthatatlan a nemzetiségi többség és kisebbség viszonylatában” – szögezi le levelében Ján Čarnogurský.⁹¹

Az említett javaslatra viszont a Demokratikus Szlovák Emigránsok Állandó Konferenciája kedvezőtlenül reagált a szervezet főtítkáranak és a *Naše snahy* című lap főszerkesztőjének, Martin Kvetkonak 1988. január 28-án kelt levelében. Ebben annak a követelésnek adott hangot, hogy a nemzetiségi kisebbségek helyzetével foglalkozó valamennyi dokumentumban nyerjen rögzítést a reciprocitás elve a kisebbségi problémák kielégítő rendezésének követelményeként. Ebben az összefüggésben felhívta a figyelmet a magyarországi szlovák kisebbség helyzetére és elfogadhatatlannak nevezte a tényt, hogy a Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság ezt a problémát „minduntalan megkerüli”.⁹² A *Charta 77* aláírója, Petr Uhl külön válaszlevelében utasította el a reciprocitás elvét mint a kisebbségek tagjait tűsz helyzetbe hozó módszert. A magyar kisebbség arra irányuló követelését, hogy a magyar nemzet részének, illetve ágának tekintsék, legitimnek nevezte. A bizottság tagjainak a csehszlovák állammal és annak intézményeivel szembeni bíráló fenntartásait jogosnak minősítette. Felhívta azonban a figyelmet arra, hogy a csehszlovákiai magyarok nemzetiségi sérelmei sokkal inkább „a le nem küzdött, a lakosság körében uralkodó, mindkét nemzetiség részéről megnyilvánuló, nagyobbára irracionális averziókban rejlenek”. Nézete szerint a magyar kisebbség jogainak betartásában nem sikerül előrehaladást elérni mindaddig „amíg a szlovákok nem tudatosítják, hogy magyar nemzetiségű polgártársaik azon a területen, ahol élnek, megszülettek, ahol elődeik évszázadokon keresztül éltek, az az ő szülőföldjük, hazájuk, ahol joguk van magyarul beszélni, magyar iskolába járni, a magyar kultúrát ápolni. Amíg nem tudatosítják, hogy érdemes a magyarokat megismerni, kultúrájukhoz közelkerülni, megtanulni a nyelvüket”. Rámutatott a szlovák részről megnyilvánuló nemzetiségi gyűlölködés kendőzetlen esteire. Ugyanakkor megállapította, hogy a konfliktushelyzeteért felelős a másik fél is, és mindaddig a magyar kisebbség jogait illetően érdemleges előrelépés nem történik, míg „a szlovákiai magyarok szlovák polgártársaikban a trianoni diktátum örökletes bűnével terhelt embereket fognak látni, és minden rossz gyökerét abban fogják keresni, hogy az első világháborút követően valaki érzéketlenül húzta meg a határokat”. Ellenkezőleg, kiemelte annak a törekvésnek a szükségességét, hogy a határok minél átjárhatóbbak legyenek, ami nélkül az emberi jogok, a kisebbségi jogokat is beleértve, nem biztosíthatók.⁹³ A magyarországi irredenta törekvésekkel kapcsolatban az 1988–89-es évek folyamán, valamint a szlovákiai magyar kisebbség helyzetének a magyarországi média által láttatott képének kritikájával összefüggésben a magyarországi szlovákok helyzete is a hivatalos szlovák média látószögébe került. Mindez nem volt független a Szlovákiának a csehszlovák föderáción belüli helyzetével foglalkozó viták felélékülésétől az új csehszlovák alkotmány előkészítése kapcsán. Ez a vita kétségtelenül része volt a demokratizálódási folyamatnak és a szlovákiai totalitárius rendszer fokozatos széthullási folyamatának. A kezdeményezők elsősorban a tevékenységének felélékülésére törekvő Matica slovenská híveinek köréből kerültek ki. S bár a rezsím képviselői ezekre a megnyilvánulásokra tartózkodóan reagáltak és közvetlen támogatásban nem részesítették azokat, objektíve a kedvükben jártak és hozzájárultak a Magyarországon végbemenő reformfolyamatok lejárataához, valamint a szlovákiai magyar ki-

sebbség politikai aktivitásával és magával a kisebbségi közösséggel szembeni negatív magatartás elmélyítéséhez.

A Csehszlovák Köztársaság létrejöttének 70. évfordulójával és az új alkotmány előkészítésével kapcsolatban a Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság 1988. január 23-án a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Szövetségi Gyűléséhez és Kormányához a magyar kisebbség helyzetét elemző anyagot juttatott el.⁹⁴ A kilencoldalas dokumentumban rámutatott a Csehszlovákia és Magyarország közötti utasforgalom korlátozására, ami mögött a bizottság szerint elsősorban az a szándék húzódott meg, hogy „elszigeteljék a magyar kisebbséget az anyanemzettől és ellehetlenítsék a most liberálisabb Magyarországgal fennálló kapcsolatokat”. A dokumentumban az is szerepelt, hogy a magyar kisebbség elszigeteltségének következményei főként a művelődés és a kultúra terén jelentkeznek. Továbbá bírálata érte az anyagban a magyarországról történő könyv- és újságbehozatal csökkenését, a szabad árusítás korlátozását és az aránytalanul magas árakat. A magyar kisebbség és a Magyarország közötti kulturális kapcsolatok visszafogása a szlovákiai magyar konzuláris központ létrehozásának szüntelen halogatásában (a szerzők valószínűleg magyar kulturális központ hiányára gondoltak, a ford. megj.), is kifejezésre jutott, úgyszintén magyarországi művészekkel szemben a magyar kisebbség hivatalos kulturális rendezvényein való fellépéseik nehezítésében. A bizottság abból indult ki, hogy a nemzetek közötti közeledésnek nemcsak az államközi kapcsolatok teremtik meg a feltételeit, hanem a nem hivatalos kapcsolatok ápolásának is szerepe van benne. Ennélfogva olyan törvények megalkotását követelte, amelyek „szavatolják a teljesjogú autonóm kisebbségi létet” és gátolják annak leszavazását. Ugyanakkor a bizottság szerint az a tény, hogy az államhatalom nem biztosítja a kisebbség számára a jogot, hogy az egyetemes magyar nemzeti közösség részének tekinthesse magát, mégpedig úgy, hogy kulturális élete és műveklődése a magyar kultúrával és művelődéssel összefonódva gyarapodhasson, egyben bénítja a kisebbségnek „azzal az állammal szembeni pragmatikus lojalitását is, amelynek területén él”. A bizottság követelte olyan intézkedések létrehozását, amelyek biztosítanák az öngazgatást a nemzetiséget érintő ügyekben és az asszimilációs tendenciákkal szembeni védekezését. A szlovák és a magyar nemzet közötti kapcsolatokat a dokumentum permanens feszültségállapotként jellemezte.

A szlovákiai magyar ellenzék az 1988-as év folyamán kezd túllépni a nemzetiségi problematika szűk keretein. Természetesen továbbra is meghatározó számára a nemzetiségi problémakör, ugyanakkor azonban azokkal közvetlenül összefüggő kérdésekben is igyekszik állást foglalni. Reagált a pozsonyi katolikusok 1988. március 25-én lezajlott tüntetésére. Nyilatkozatában 1988. március 30-án kiváltképp nyugtalanítóknak nevezte azt aényt, hogy a tüntetők ellen szándékosan nagyszámban vetettek be magyar nemzetiségű rendőröket, amit „a két nemzet tagjai közötti bizalmatlanság és viszálykeltés primitív módszerének nevezett”.⁹⁵ A Jogvédő Bizottság 1987–1988 folyamán a Csehszlovákia és Magyarország közötti kapcsolatokkal is foglalkozni kezdett, figyelme azonban elsősorban a kisebbségi problematikára irányult. Nyilatkozatában 1987. február 2-án bíráló hangnemben értékelte a csehszlovákiai és a magyarországi sajtó reagálásában mutatkozó aránytalanságot a Csehszlovák Szocialista Köztársaság külügyminiszterének, Bohuslav Chňoupeknek és miniszterelnökének, Lubomír Štrougalnak 1987 nyarán tett magyarországi látogatá-

sával kapcsolatban. Főként a csehszlovákiai magyar iskolaügyet érintő, Bohuslav Chňoupek beszédében elhangzott, eltorzított és gyanúsnak tekinthető adatokat tette bírálat tárgyává. Másfelől a bizottság bírálta a magyar sajtót, mely nem közölte Lubomír Štrougalnak „az Európa e térségén belüli együttélés közös történelmét” hangsúlyozó kijelentéseit. Másfelől viszont a csehszlovákiai hivatalos sajtó kiforgatta Grósz Károly magyar miniszterelnöknek a két ország polgárai közötti kölcsönös kapcsolatok szükségességét hangsúlyozó kijelentéseit, amelyeket a hivatalos kapcsolatok fejlesztését óhajtó követelménynek állított be.⁹⁶ A csehszlovákiai magyar kisebbség helyzete a CSKP főtitkára, Miloš Jakeš és a Magyar Szocialista Munkáspárt főtitkára közötti budapesti tárgyalásokon született álláspont kialakításában is közrejátszott. A bizottság 1988. április 15-i állásfoglalásában rámutatott arra, hogy a közös közlemény ugyan kiemeli a két országban élő kisebbségek sokoldalú fejlődését biztosító feltételek megteremtésének fontosságát, de nem szólt a konkrét kérdésekről. A továbbiakban a bizottság rámutatott a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetének romlására, a turisztikai kapcsolatok korlátozására, valamint a magyar kisebbségi oktatásügy fokozódó leépítésére, és elutasította a kisebbségi problémák reformok útján történő megoldásával kapcsolatos elképzeléseket.⁹⁷

Miután Duray Miklós az amerikai University of Pennsylvania egyetemén tanulmányi lehetőséget kapott, 1988-ban a Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság vezetését Varga Sándor történész vette át. A bizottság folytatta tevékenységét, s 1988. június 20-án levelet intézett a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Szövetségi Gyűléséhez és Kormányához, tiltakozva a Szlovák Szocialista Köztársaság Nemzetiségi Tanácsának a szlovák kormány 1988. május 18-i 132. számú döntése értelmében történt megszüntetése ellen. Ez a testület „bár nem tökéletes, de az állami szervek rendszerében még meglevő olyan utolsó láncszem, amely legalább bizonyos formális tekintélyt kölcsönzött a nemzetiségi ügyeknek és maguknak a nemzetiségeknek”.⁹⁸ A Nemzetiségi Tanács felszámolása együtt járt a Kormányhivatal Nemzetiségi Titkárságának megszüntetésével is. A szlovák kormánynak ezt a lépését a Szlovák Szocialista Köztársaság állami szervei által folytatott rendületlen kisebbségellenes politika bizonyosságként értelmezte, mely a magyar kisebbséggel szemben alkalmazott negatív intézkedéssorozat folytatásáról tanúskodott. A bizottság szerint éppen ennek a testületnek nem volt szabad a megszüntetés sorsára jutnia, hanem jogkörének és önállóságának a kibővítésére volt szükség. A szlovák kormány intézkedése alighanem saját kezdeményezésből született, mert Csehországban a tanács életben maradt. Az említett levél szerint az SZLKP első titkára, Ignác Janák a magyar kisebbséggel szembeni viszonyról nem hivatalosan úgy nyilatkozott, hogy: „a magyarokat csendben kell fojtogatni”. A bizottság felszólította a Szövetségi Gyűlés képviselőit, hogy: „hatáskörükön belül [...] vizsgálják felül a szlovákiai kisebbségi politikát [és] hozzák helyre a szlovák kormány túlkapásait”. Követelte a Nemzetiségi Tanács és a Nemzetiségi Titkárság visszaállítását és jogkörük kibővítését. Egyúttal előállt azzal a követeléssel is, hogy újítsák fel azt a miniszteri posztot, amelyhez a kormányon belül a kisebbségi politika tartozna.⁹⁹ Valószínűleg Ignác Janák említett kijelentéseinek kiszivárgása és a magyar kisebbség képviselőinek elégedetlensége is hozzájárult ahhoz, hogy a Szlovák Szocialista Köztársaság Kormánya a Nemzetiségi Tanács megszüntetéséről hozott döntését visszavonta. Az 1998 májusában hozott 132-es számú kormányhatározat a Nemzetiségi Főosztály megszüntetésével is

számolt. Ennek tevékenységét a Nemzetiségi Tanács Titkárságaként felújították, de az „intézmény szervezettségével és a jogkörével a sajnálatra méltó, formális kirakat szerepét tölti be”.¹⁰⁰

Bár Duray Miklós a *Charta 77* aláírói közé tartozott, maga a *Charta* a magyar kisebbség problémáival kapcsolatban tartózkodó álláspontra helyezkedett. A hivatalos dokumentumokban a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban nem nyilvánított véleményt, de elítélte az emberi jogok megsértésének, illetve a nemzetiségi torzsalkodásnak a konkrét eseteit, amint az 1987 márciusában a magyar kulturális intézetek elleni támadások idején történt. A *Charta 77* nem volt hajlandó a szlovák ellenzék pozitív állásfoglalása nélkül a dél-szlovákia magyar kisebbség problematikájával, úgyszintén a bős–nagygyarosi vízlépcső felépítésével összefüggő kérdésekkel foglalkozni.¹⁰¹

Másfelől viszont a *Charta 77* még 1987 szeptemberében megjelentette a magyar Duna Körnek a csehszlovák közvéleményhez intézett, a bős–nagygyarosi vízlépcső felépítése elleni tiltakozását, valamint környezetvédelmi elemzését. A *Charta 77* további dokumentumokban is meglehetősen kritikus véleményt nyilvánított a vízmű felépítésével kapcsolatban. Abban az 1987. április 4-i felhívásában, melyet a *Hogy itt lélegezni lehesse*n címmel bocsátott ki, követelte a vízmű felépítéséről hozott döntés szakmai vita keretében történő felülvizsgálatát. A *Charta 77* aláíróinak egy csoportja, illetve egyéb független kezdeményezések hívei nézetüket a Szövetségi Gyűléshez intézett, 1988. szeptember 26-án kelt levélben juttatta kifejezésre. A vízművet ebben környezetvédelmi szempontból elhibázott építménynek nevezte és csatlakoztak ahhoz a követeléshez, hogy tekintsenek el a nagygyarosi vízlépcső felépítésétől és értékeljék át a bős-i erőmű koncepcióját. Ennek a levélnek 25 aláírója között szerepeltek a *Charta 77* olyan kiemelkedő képviselői mint Jiří Dienstbier, Václav Havel, Rudolf Battěk, Stanislav Devátý, Saša Vondra és mások. A dokumentumot aláírásukkal azonban egyénileg, saját nevükben, s nem a *Charta 77* akkori, illetve későbbi szóvivőiként látták el.

A magyar ellenzék körében a 80-as évek vége felé kezd előre törni a liberális beállítottságú fiatal értelmiségiek Tóth Károly és Öllös László körül formálódó csoportja, amely főiskolai tanulmányait a nyolcvanas évek végén fejezte be. Több független kezdeményezés például a Madách Kiadóban valósult meg, ahol Tóth Károly 1987-től dolgozott. Ilyen volt például a román kommunista diktátor Nicolae Ceaucescu faluromboló, főként a magyarlakta falvakat sújtó tervei elleni nyilvános aláírásgyűjtés. Tóth Károly kezdeményezésére 1988. júniusában a fiatal magyar szerzők Iródia csoportjából megalakult a szlovákiai magyar írók PEN Klubja. A magyar írók ugyanis nem voltak hajlandók belépni a hivatalos szlovák PEN Klubba, melynek létrejöttét a hivatalos politikai körök szorgalmazták, hogy meggátolják a szlovák írók ellenzéki szerepvállalását. A magyar PEN Klub tagja lett Tóth Károlyon kívül Öllös László, Hizsnyai Zoltán, Krausz Tivadar, Hodossy Gyula, de olyan szerzők is, akik nem számítottak a nem hivatalos struktúrák tagjainak, mint például Grendel Lajos és Balla Kálmán. A PEN Klub első nyilatkozata a fogvatartott cseh írók szabadon bocsátásának követeléséhez kapcsolódott.¹⁰²

Együttal a Csehszlovákia Magyar Jogvédő Bizottság igyekezett kilépni az illegálitásból, s kapcsolatot teremteni a magyar értelmiség többi tagjaival. Az első ilyen jellegű akció a *Csehszlovákiai magyarok memoranduma 1988* elkészítése volt a Cseh-

szlovák Köztársaság megalakulásának 70. évfordulója alkalmából.¹⁰³ A kezdeményezők közzé tartott Tóth Károly. Az előkészítő munka 1988 júliusában vette kezdetét. Az aláírók magukénak vallották az első Csehszlovák Köztársaság demokratikus hagyományait. A dokumentumban Szlovákia területén először kapott hangot a politikai rendszer reformja helyett annak megváltoztatására irányuló követelés, vagyis a demokratikus alapokon nyugvó képviseleti rendszer kialakítása. A csehszlovákiai nemzetiségi politika fogyatékoságaként rótták fel a kollektív jogokról szóló rendelkezés és a nemzetiségekről szóló alkotmánytörvényhez kapcsolódó végrehajtási törvények hiányát. A memorandum továbbá bírálta a kisebbségügyi miniszteri tárca 1971-ben történt megszüntetését, a Szlovák Nemzeti Tanács Nemzetiségi Bizottságának felszámolását, valamint a kormány Nemzetiségi Tanácsának és a Kormányhivatal Nemzetiségi Titkárságának megszüntetésére irányuló igyekezetet. A memorandum aláíróinak bírálata kiterjedt az anyaországgal fennálló egyéni és társadalmi kapcsolatok adminisztratív akadályozására, a magyar kisebbség korlátozott szervezkedésének lehetőségeire, valamint a történelmi, földrajzi és helységnevek, illetve a vezeték- és keresztnévek használatának korlátozott lehetőségeire. Követelte továbbá az elmúlt 70, de főleg a megelőző 20 év kisebbségi politikájának ártékelését, a polgári jogok és a kollektív kisebbségi jogok közötti differenciálást, a nyelvhasználatot szabályozó nyelvtörvény jóváhagyását, csakúgy mint a nemzetiségek jogát arra, hogy önállóan és öngazgatással döntsenek az őket érintő ügyekről, például az iskolaügy, a kultúra, a tudományos élet, az alapítványok és társulások területén. Ugyanakkor követelte a szervezett asszimiláció törvény általi tilalmát, a kisebbségek képviselőinek bekapcsolását az új alkotmány előkészítésébe, amelyben a kisebbségi jogoknak önálló fejezetet kell szentelni, szavatolva a kisebbségek jogát a nemzeti integritás megőrzésére és az anyanemzeti kultúrával való kapcsolat ápolására. A dokumentum aláírói szerint olyan törvényi biztosítékokra van szükség, amelyek kizárják a kisebbségek leszavazását a képviselőtestületekben az őket érintő ügyekben, és lehetővé teszik „nemzeti kisebbségek” (ez a kifejezés felváltva szerepel a „nemzetiségi kisebbség” meghatározással, a szerző megj.) számára önálló jelöltállítás a helyi képviselőtestületekbe és a parlamentbe történő választások során. A közigazgatási egységek határainak megvonásával kapcsolatban a lakosság etnikai összetételének szemelőtt tartására is felhívták a figyelmet. A nemzetiségi követeléseken kívül a dokumentum konkrét egyetemes demokratikus jellegű követelményeket is tartalmaz, mint például a referendumról szóló törvény elfogadása, új demokratikus gyülekezési törvény jóváhagyása, s a „közigazgatási autonómia” elvének a köztársaság egész területére kiterjedő rögzítése, amely lehetővé tenné a közösségeknek és a közigazgatási egységeknek a saját ügyekben történő önálló döntéshozását. A memorandum, melyet összesen 266-an írtak alá, egyben üdvözölte az európai integrációs folyamat kibontakozását, kinyilatkoztatva, hogy Csehszlovákiának ebbe a folyamatba be kell kapcsolódnia. A memorandum aláírói egy másik, az 1968-as reformfolyamatban részt vett értelmiségiek és politikusok (Dobos László, Szabó Rezső és mások) által kidolgozott dokumentumot is elláttak kézjegyükkal. Ez a dokumentum nem vonta kétségbe a kommunista párt hatalmi monopóliumát, arra törekedve, hogy a hatalom ne tudja megosztani a szlovákiai magyar kisebbséget. Ez a *Harminchármak levelének* (az aláírók száma szerint) nevezett dokumentum bírálta azt a tényt, hogy az 1968/144-es számú, a nemzetiségekről szóló alkotmány-

törvény nem egészült ki a megvalósítást biztosító végrehajtási törvényekkel. Megállapították, hogy a nemzetiségi intézmények kiteljesedése a 70-es években lelassult, illetve megrekedt. Követelték azoknak az intézményeknek a felújítását, amelyeket a 70-es és a 80-as évek folyamán felszámoltak. A dokumentum megállapította, hogy a munkahelyeken és az iskolákban „a kisebbségek iránti nemtörődömség, megfélemlítés és becsmérlés jelei tapasztalhatók”. Az aláírók szerint „ezek a létező, de nehezen bizonyítható estek összeállnak a magyarok tudatában, bizonytalanságot keltenek, félelmet váltanak ki, és ezzel sikerül elérni a természetes asszimilációnál gyorsabban ható erőszakos asszimilációt”.

A *Harminchármak levele* egy sor, a nemzetiségi politikával, kiváltképp a nyelvhasználattal kapcsolatos követelést tartalmazott. Javasolták a „nemzetiségi kisebbség” számára az anyanyelvhasználat jogának törvényi rögzítését. A javasolt „nyelvtörvénynek magában kellene foglalnia a nemzetiségi nyelvek egyenjogúságának deklarálását, az anyanyelv védelmét, a többnyelvűség elvének biztosítását, a nemzetiségi nyelvhasználat érvényesítési módjának pontos körülhatárolását”.

A memorandum szerzői rámutattak arra, hogy bár a csehszlovákiai oktatásügyi politika jelentős figyelmet szentelt a magyar kisebbségi iskolahálózat kiépítésének és kibővítésének, az 1970–71-es iskolaévvél kezdődően 1987-ig Szlovákiában az eredeti 494 magyar tanítási nyelvű alapiskolából megszűntek 246-ot, tehát az iskolák 49,8%-át, megszűnt az osztályok 30,1%-a és 27,9%-kal csökkent a magyar iskolák diákjainak a száma. Összességében a dokumentum szerint az 1950-ben megnyílt magyar tanítási nyelvű iskolák 40%-a szűnt meg. Ez a gyakorlat egyfelől az oktatási intézmények integrációjának a következménye volt, de ugyanakkor az anyanyelvi oktatás társadalmi és művelődési szerepének lebecsülését is tükrözte. Ezzel kapcsolatban a dokumentum aláírói kifejezésre juttatták aggályaikat a magyar iskolaügy két évtizeden belüli elsorvadásától tartva. A memorandum elvetette a természettudományi tantárgyak szlovák nyelvű oktatására irányuló kísérleteket, amit a magyar iskolák szándékos elkorcsosodásának tekintett. Alternatívaként a magyar iskolákon folyó szlováknyelvoktatás színvonalának emelését javasolta, a már túlhaladott módszerek modernekkel való felcserélését szorgalmazva. A memorandum aláírói szerint a magyar nemzetiségű főiskolások számának növelését előmozdítaná a főiskolai felvételi megbeszélések magyar nyelvű lefolytatásának bevezetése. Kritika érte a dokumentumban a magyar nyelvű óvodák, szakközépiskolák és szakintézetek helyzetét is. A magyar tanítási nyelvű iskolák számára követelték a magyar nép történetének és a csehszlovákiai magyar nemzetiség történetének oktatását. Szót emeltek a Nyitrai Pedagógiai Főiskola magyar tagozatának feújításáért. A nemzetiségi óvónőképzés biztosítására, valamint a kulturális élet egyéb területein működő nevelők, tanítók és szakemberek felkészítésére főiskolai intézmény létrehozását javasolták. A nemzetiségi oktatásügynek önálló irányítás alá kerülése is a javaslatok között szerepelt, tanfelügyelői, ellenőrző és irányítási jogkört biztosítva a Szlovák Oktatásügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztálya számára.

A tudományos kutatás terén a *Harminchármak levele* bírálta a nemzetiségi problematika kutatásával foglalkozó intézet és a csehszlovákiai magyar nemzetiség történetével, irodalmának történetével foglalkozó feldolgozások hiányát. Ugyanakkor rámutattak a magyar kisebbség néprajzának kutatásában meglevő hézagokra, a nemzetiségi problematika szociológiai szempontú kutatásának szükségességére és

a magyar iskolákon folyó oktatással kapcsolatos tudományos módszertani programok hiányára. Javaslatot tettek nemzetiségi kutatóintézet létrehozására, amelyen belül szakosztály létesülne az említett tudományos szakterületek számára, továbbá a pozsonyi Komenský Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékéhez kapcsolódó hungarológiai munkacsoport kialakítása is a javaslatok közzé került. A dokumentum szerint a magyar kisebbséget honismereti házak és néprajzi gyűjtemények hálózatán, illetve a járási múzeumok nemzetiségi osztályain kívül központi néprajzi és történelmi múzeum kiépítése is megillette. A könyvtárhálózatot illetően a dokumentum magyar kisebbségi tagozattal rendelkező központi nemzetiségi könyvtár létrehozását szorgalmazta, mely a magyar kisebbség számára dokumentációs részleggel rendelkezne. A Madách Kiadónak a szépirodalom gondozásán túl az egyéb alkotóterületekre is kiterjedő jogosítványokért emelt szót. A dokumentum szerint a komáromi Magyar Területi Színház kassai társulatának kijár az önálló, saját együttessel rendelkező státusz.

Az új alkotmány kidolgozásával kapcsolatban a memorandum szerzői követelték, hogy a kisebbségek helyzetét érintő téziseket külön munkacsoport dolgozza ki a kisebbségek képviselőinek és a soraiból származó szakembereknek bevonásával. A különböző nemzetiségekhez tartozó állampolgárok egyenjogúságát az alkotmányban annak a megfogalmazásnak kellett biztosítania, hogy Csehszlovákia „a két nemzetnek, a cseheknek és a szlovákoknak, valamint a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban élő magyar, német, lengyel és az ukrán (ruszin) nemzetiségnek a föderatív állama, amelyben a nemzetek és a nemzetiségek egyenjogúak”. Az új alkotmánynak deklarálnia kellett a nemzetiségi öngazgatás elvét, amely alapján lehetővé válik, hogy a nemzetiségek közösségi mivoltukat kifejező szervezeti formában önállóan döntsenek az őket érintő kérdésekben az államigazgatás, a területfejlesztés, az oktatásügy és a kultúra területén. A nemzetiségeket ezek szerint a választások nyomán létrejövő Nemzetiségi Tanács képviselte volna. Az új alkotmányban a dokumentum értelmében le kellett fektetni a vegyes lakosságú területek vonatkozásában a nyelvek egyenjogúságát, a nemzetiségek arányos képviseletét a választott testületekben és a végrehajtó szervekben, továbbá a művelődéshez való jogot, a sokoldalú kulturális fejlődés biztosítását, a nemzetiségi nyelven történő tájékoztatást és a nemzetiségi hovatartozás alapján történő diszkrimináció tilalmát. A nemzetiségi, illetve a dokumentum szerint „nemzeti” kisebbségi létnek nemcsak az állampolgári, hanem a kollektív jogok szintjén is biztosítékot kellett nyernie. Az alkotmányban ugyanakkor rögzíteni kellett a nemzetiségek felelősségét az alkotmány és az egyéb törvények tiszteletben tartásáért, valamint a belőlük fakadó polgári és társadalmi kötelezettségek és feladatok teljesítéséért. A memorandum aláírói az új közigazgatási-területi felosztással kapcsolatban követelték az etnikai alapú, de a gazdasági szempontokat is figyelembe vevő területi egységek létrehozását. Végezetül a memorandum szót emelt a közélet demokratizálásáért és a politikai intézményrendszer alulról építkező, a hatalom gyakorlását és ellenőrzését demokratikusan választott képviselők által biztosító átalakításáért. Kifejezésre juttatta azt a meggyőződését, hogy „a demokrácia és a szocialista pluralizmus megteremtésével javulás áll be a nemzetiségek helyzetében is”.¹⁰⁴ Ez a dokumentum a nemzetiségi követelések szempontjából a legmesszebbre menő és legrészletesebb tervzetnek tekinthető,

főként a kollektív jogok és a nemzetiségek politikai képviselőit megvalósítását illetően.

A Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság tagjainak és aktivistáinak fiatalabb nemzedéke intenzív kapcsolatot vett fel a csehországi Csehszlovák Demokratikus Kezdeményezéssel (főként Bohumil Doležallal). Épp e liberális és masaryki beállítottságú csoport képviselőinek magatartása, mely a Charta 77 tevékenységét már az adott helyzetben nem tartotta helytállónak, ösztökölte őket egy független politikai szervezet létrehozásának fontolgatására. A magyar és a szlovák ellenzék tagjai 1986-tól kezdve közelebbi kapcsolatokat alakítottak ki a Charta 77-tel is. A tanácskozások főként a magyar kisebbség problémájával foglalkozó közös dokumentum kidolgozását célozták. A dokumentum szövegében azonban nem sikerült megállapodni. Nem született megegyezés a csehszlovák alkotmány hivatalos javaslatával szembeni alternatív szöveg kérdésében sem, annak ellenére, hogy 1988–1989 folyamán ebben a kérdésben tárgyalások folytak a magyar és a szlovák ellenzék között. Tóth Károly részt vett a *Néhány mondat* című petíciót támogató aláírásgyűjtésben is. Sándor Eleonóra, Tóth Károly és Öllös László nyilatkozatot adtak ki, amelyben tiltakoztak az úgynevezett pozsonyi ötös csoport (Miroslav Kusý, Ján Čarnogurský, Hana Ponická, Vladimír Maňák és Anton Selecký)¹⁰⁵ bebörtönzése ellen. Miroslav Kusý szabadon bocsátását követően Tóth Károly selyei lakásában került sor a magyar és a szlovák ellenzék találkozására, amelyen részt vett Miroslav Kusý, Ján Bycko (Ján Čarnogurský képviselőjében), Milan Šimečka, Ján Langoš, Nagy László, Balla Károly és Tóth Károly felesége, Sándor Eleonóra. A találkozó résztvevői a szlovákiai ellenzék közös fellépéséről és a csehszlovákiai politika várható fejleményeiről vitatkoztak. Ebben az időben fogant meg a magyar ellenzék fiatalabb nemzedékének tagjai körében a magyar politikai szerveződés létrehozásának gondolata. A szervezet 1989. november 18-án, a Csemadokon belüli klubmozgalom megalapítója, Tóth Lajos 50. születésnapjának megünneplése során alakult meg. Az összejövetelen részt vett valamennyi, a kommunista rendszerrel szemben nyíltan vagy leplezetten szembenálló magyar aktivista. Ez az akció felkeltette az Állambiztonsági Hatóság figyelmét is. Este az ünnepségről eltávozott egy körülbelül 20 tagú csoport, melynek tagjai aztán Tóth Károly lakásán találkoztak. Közöttük volt például Grendel Lajos, Öllös László, Balla Károly, Hizsnay Zoltán, Sándor Eleonóra, Nagy László, Gyurovsky László. Hosszas vita után elfogadták a Független Magyar Kezdeményezés (FMK) elnevezést. A szerveződés liberális irányzatúként határozta meg magát, bár az alapítók egy része (pl. Öllös László) a szociáldemokrata beállítottságot is fontolgatta.¹⁰⁶

A 20. század hetvenes-nyolcvanas éveiben urlakodó nézetek a szlovákiai magyar kisebbség elnyomásáról¹⁰⁷ válhatnak ki nézetkülönbségeket és negatív reakciókat (főként az etnikai felszámolásra utaló elképzelésekkel kapcsolatban), de a szabad véleménycserét nélkülöző helyzetben, a hivatalos hatalmi struktúrák részéről a bárminemű fontos kérdést – a nemzetiségi problémát is beleértve – érintő párbeszéd folytatása iránt tanúsított hozzáállása miatt nem volt mód a szlovákiai magyar közösség reális szükségleteinek felmérésére, ami kifejezésre jutott e kisebbség egy részének elégedetlenségében is.

Egyet lehet érteni azzal a nézettel, hogy a Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság, főként 1987–1988-ból származó nyilatkozataiban radikális elemek is jelen voltak. Ezek nem is annyira a felvetett követelések tartalmi vonatkozásait érintették,

sokkal inkább a magyar kisebbség és a többségi lakosság közötti kapcsolatokat, illetve a szlovákiai magyar kisebbség helyzetét. A magyar kisebbség egyes képviselőitől származó dokumentumokban és elemzésekben olykor a szlovák nyelvhasználatlaltal kapcsolatos túlérzékeny reagálás tapasztalható, olyan esetekben is, amikor az pozitív szerepet játszott a szlovák–magyar kapcsolatokban, például a járási újságok kétnyelvű kiadásása során. Ez a hangnem a kisebbség asszimilációtól tartó aggályából is táplálkozott. Egyes dokumentumok túlságosan kiélezett megfogalmazásai viszont hozzájárultak a szlovák nemzeti közegből jövő negatív reakciókhoz. Az ilyesfajta radikális mozzanatok olyan társadalom velejárói, mely huzamosan nélkülözi vagy nélkülözte a szabad véleménycsere lehetőségét, de főként az érintett felek hajlandóságát a halmozódó problémákról folytatott viták és a megoldáskeresések iránt. A bizottság egyes dokumentumaiban nemzeti síkra vitt olyan problémákat is, amelyek nem eredendően a szlovákiai magyarság kisebbségi helyzetéből, avagy a csehszlovák hatóságoknak a magyar kisebbséggel szembeni jogkorlátozási szándékaiból fakadtak, hanem azok indítékai a kommunista rezsim totalitárius jellegében, a demokratikus szabadságjogok hiányában, avagy a kommunista víziókat valószínűsítő tendenciákban rejlettek. A szólás- és gyülekezési szabadság, ill. a társulási jog hiányát a csehszlovákiai polgárok nemzeti különbségre való tekintet nélkül megsínylették. Ez az állapot nem függött össze a kollektív jogok elismerésével, hanem az egyéni jogoknak a rendszer általi be nem tartásából adódott. Ezért nézetkülönbségeket válthattak ki a kisebbségi kollektív jogokkal kapcsolatos viszonylag ködös megfogalmazások, többek között azért is, mert a nemzetközi normák az emberi és kisebbségi jogok területén az egyéni jogokból indulnak ki. Így például a csehszlovákiai polgárok Magyarországra utazásának korlátozása az ország valamennyi polgárát érintette, nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül, s minden valószínűség szerint a korlátozó intézkedések mögött elsősorban gazdasági okok húzódtak meg. A magyar kisebbség képviselői által felvetett követelményeket illetően kérdéses, mennyiben járulna hozzá a szlovák–magyar kapcsolatok javításához az etnikai alapú közigazgatási egységek létrehozása, avagy az öngazgatás olyan formájának megvalósítása, ahogy azt a *Harminchármas levele* javasolta. Lehetséges, hogy ezek a lépések éppen elenkezőleg hozzájárulnának a magyar és a szlovák közösség kölcsönös elszigetelődéséhez és a kölcsönös kommunikáció megromlásához. Másfelől viszont a magyar kisebbséghez tartozó rendszerellenes aktivisták egyetlen ismert dokumentumában sem, a „nemzetiségi sérelmek” helyenként eltúlzott felsorakoztatása ellenére sem lelhető fel Csehszlovákia illetve Szlovákia integritásának megkérdőjelezése.¹⁰⁸

Tény viszont, hogy a Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság dokumentumaiban foglalt követelések jórésze a 60-as és a 70-es évek meg nem valósított törekvései közé tartozott, amelyek teljesítésével akkoriban egyetértett a szlovák, illetve a csehszlovák kommunista hatalmi csúcsvezetés is. Megállapítható tehát, hogy a követelések többsége jogos volt. Részben a 144. számú 1968-as kisebbségi alkotmánytörvény gyakorlati megvalósítását lehetővé tevő jogi normák hiányából fakadtak, részben a szlovák politikai elitnek nemcsak a magyar, hanem az ukrán és a többi Szlovákiában élő kisebbség követeléseire iránti megértőkészséget ténylegesen nélkülöző magatartásából adódtak. Ez főként a kétnyelvűség elvének érvényesítésére, a kisebbségi nyelveknek a hivatalos érintkezésben, ill. a kisebbséglakta területeken

történi használatára vonatkozik, beleértve a vezeték- és keresztnévek, valamint a helység- és földrajzi nevek feltüntetését is. Destabilizáló tényezőnek számított a kisebbségek tagjainak alacsonyabb műveltségi szintje a többségi lakossághoz képest. A bizottság okkal mutatott rá a magyar nemzetiséggel szemben a 80-as évek második felében növekvő averzió megnyilatkozásaira. Ennek meglétét nemcsak a tanulmány szerzőjének abból az időszakból származó tapasztalatai igazolják, hanem a későbbi 90-es évekbeli szlovákiai fejlemények is. Másfelől jelentős problémákat okozott a nem kielégítő szlovák nyelvtudás a magyar kisebbségi közegben, s ebben a tekintetben kiváltképp kedvezőtlen volt a helyzet a magyar tanítási nyelvű alap- és középiskolai tanulók körében. Másrészt viszont éppúgy elmondható, hogy szlovák részről minimális volt a magyar, de ugyanakkor a roma, az ukrán és a német közösség szociálpszichológiai sajátosságainak megértése iránti készség, ami például kifejezésre jutott a kisebbségkutatás elhanyagolásában is. A Magyarországgal való baráti kapcsolatok hivatalos deklarálása ellenére Szlovákiában nem teremtették meg a magyar kultúra megismerésének feltételeit. Lengyelországhoz, Bulgáriához és az egykori NDK-hoz képest Pozsonyban nem létezett magyar kulturális központ, sem főiskolai szintű hungarológiai tanulmányi lehetőség a szlovák nemzetiségű érdeklődők számára, akiknek a magyar nyelv idegen nyelvnek számított. A Dél-Szlovákia egyes régióiban kisebbségbe került szlovák nemzetiségű lakosok sajátos szükségletei iránti közömbösség szintűgy hozzájárult a kölcsönös averzió jelentkezéséhez, valamint a magyar kisebbség és a szlovák többség közötti kommunikáció meggyengüléséhez. A Matica slovenská egyesületi életének megszüntetése úgyszintén közrejátszott abban, hogy a magyar kisebbséggel szemben a vegyes lakosságú területeken élő szlovák nemzetiségű lakosság diszkriminálva érezte magát. A Matica slovenská egyesületi élete a 80-as években kezdett felélénkülni, azonban tevékenységében mihamar felülkerekedtek a konfrontációs irányzatok. A szlovák–magyar kapcsolatokban meglévő feszültséghez hozzájárultak a közigazgatás egyes szintjein meglévő klientizmus és familiarizmus szülte viszonyok és jelenségek is, amelyek kiváltképp táptalajra találtak a nagyjából mezőgazdasági közegben, amilyen az etnikailag vegyes dél-szlovákiai régió is volt. Ebben a közegben nemritkán előnytelen helyzetbe jutottak azok, akik távol kerültek a hatalmi privilégiumoktól. Ezért valószínűnek tekinthető, hogy a dél-szlovákiai vegyes lakosságú területek szlovák népessége helyzetének elemzése azokban a városokban és községekben, ahol többségben van a magyar etnikum, plasztikusabbá tenné a szlovák és magyar látószögből kialakuló képet. Ilyesfajta elemzés elkészítését jelenleg bonyolítja nemcsak a legfontosabb levéltári anyagok hozzáférhetelensége, de olyan szervezetek hiánya is, amelyek a vegyes lakosságú területek szlovák lakosságát tömörítették volna a normalizáció időszakában. Ilyen elemzés elkészítéséhez tehát nem lesz elegendő a történeti kutatás klasszikus módszereinek alkalmazása, a levéltári források felhasználása, szükség lenne hozzá az etnológiai és a szociológiai módszerekre, illetve az úgynevezett mindennapok történetének vizsgálatára is.

A szlovákiai magyar kisebbség független kezdeményezései a 70-es és a 80-as évek folyamán jelentős fejlődésen mentek keresztül. Míg kezdetekben a rendszerrel szembeni ellenzéknek ebben a közegében a szűk nemzetiségi probléma volt túlsúlyban, a 80-as évek vége felé sorraiban differenciálódási folyamat ment végbe. A vezető személyek fokozatosan túllépték a kisebbségi kereteket, kezdtek véleményt

nyilvánítani egyéb, főként egyetemes demokratikus kérdésekben is. A szlovákiai magyar ellenzék kezdett kitörni a szlovákiai elszigeteltségéből és kapcsolatot teremteni a többi szlovákiai ellenzéki beállítottságú körökkel. A független kezdeményezéseken belüli elszigeteltség a 70-es évek végén és a 80-as évek elején azonban nem írható kizárólagosan a szlovák–magyar kapcsolatok bonyolult örökségének számlájára, közrejátszott benne a normalizációs rendszer eluralkodását követő szlovákiai társadalmi atomizálódás is. Ez visszatükröződött a szlovákiai politikai ellenzék egyes áramlatai közötti, illetve a túlpolitizált irányultságú független kezdeményezések közötti gyenge kommunikációban is. Ezért az elszigeteltség normalizációs rendszerrel szembeni politikai ellenzék szerves részének tekinthető.

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság kisebbségeivel szembeni viszonylagos tolerancia, főként más kommunista pártokkal összehasonlítva nem a CSKP és az SZLKP internacionalista politikájának tudható be, hanem minden valószínűség szerint azokból az aggályokból fakadt, hogy a rezsim esetleges nyílt konfliktusa a magyar kisebbséggel veszélybe sodorhatná az ország belpolitikai stabilitását és nemzetközi helyzetét. Bizonyos mértékben a magyar kisebbség hivatalos és nem hivatalos képviselőinek aktivitása is közrejátszott benne. Ez a kisebbség magasfokú nemzeti öntudattal rendelkezik. A magyar kisebbség helyzetével kapcsolatos alapvető kérdésekben a hivatalos Csemadok és az ellenzéki Jogvédő Bizottság képviselői rendszerint közeli nézeteket vallottak, miközben érthető okokból aligha lehet szó közöttük kialakult együttműködésről. Ugyanakkor inkább tettenérhető a Csemadok munkatársai és a Kormányhivatal Nemzetiségi Titkárságának a magyar ellenzékkel fenntartott informális kapcsolata. Ennek köszönhetően az ellenzék kiváló információkkal rendelkezett a csúcsvezetés nemzetiségi politikával kapcsolatos szándékairól.

Ebből azonban nem következik, hogy a magyar kisebbség a konszolidáció során ne alkotott volna belsőleg differenciált közösséget. A normalizációs rendszer képviselői, a magyar kisebbség soraiból származó funkcionáriusokat beleértve képzetlen személyeket igyekeztek fontosabb pozíciókba juttatni, akik „tekintélyszerzés” érdekében és önvédelemből saját maguk kezdeményezték a magyar kisebbség tagjainak nonkonform megnyilvánulásai elleni adminisztratív intézkedések foganatosítását. Gyakran zavart keltettek az SZLKP KB apparátusának képviselői körében is. Ugyanakkor a magyar értelmiség fiatalabb és műveltebb, a kommunista hatalmi gépezet egyes posztjaira bekerült képviselői, főként a Csemadokban és az *Új Szóban* gondolkodásukkal és magatartásukkal az ellenzéki kezdeményezésekkel és az ellenzék üldözött tagjaival szolidarizáló légkört alakítottak ki. Válaszra vár a kérdés, hogy a csehszlovák állam részéről a magyar kisebbségi kultúrának juttatott viszonylag magas támogatás és a viszonylag széles iskolahálózat, illetve annak megóvása mennyiben volt köszönhető az akkori Magyar Népköztársaság politikai elitje aktivitásának is. A nemzetiségi kisebbségekkel szembeni toleráns politika alkalmazása a kommunista rezsim számára a normalizáció időszakában elsősorban praktikus szükségszerűségként értelmezte. Ugyanakkor kereste a lehetőséget, hogy miként intézze a nemzetiségi érdekvédelem adott színvonalának visszafogását.

A kisebbségi jogvédelem említett magas szintjét több szomszédos országgal, így Magyarországgal, Lengyelországgal vagy a Szovjetunióval összehasonlítva sikerült a normalizációs rendszer ellenére is – mely a kisebbségi jogok leépítésével kapcsola-

tos elképzeléseit sohasem merete megvalósítan – megőrizni. A kommunista rezsim a kisebbséget elsősorban a cseh, illetve a szlovák szellemi közegbe igyekezett be- tagozni, és így a kisebbségi problematikát a nyelvi és kulturális térre leszorítani. Ezért szerette volna a magyar tanítási nyelvű nemzetiségi iskolákban az oktatás nyelvét korlátozni, ami végső soron a kisebbségi nyelvnek a közéletben való hasz- nálatát is leszűkítené.

A kommunista rezsim nem volt képes a nemzetiségeket, a magyar kisebbséget is beleértve, sajátos, politikai és kulturális, a kisebbségi önrealizálást lehetővé te- vő érdekérvényesítésre alkalmas közösségként elfogadni. Ugyanakkor nem volt ké- pes a nemzetiségi problematikát a demokratikus jogelvek szempontjából sem kezel- ni. Ezért honosodott meg, még az 1989 utáni időszakban is a szlovák közvélemény- ben – a politikai elitet is beleértve –, a kisebbségeknek nyújtott állítólagos „többlet- jogok” kifogásolása. Jellemző volt ebből a szempontból a kulturális, politikai, gaz- dasági, szociális és nemritkán személyi kapcsolatok erejének a lebecsülése, sőt teljes eljelentéktelenítése azokkal az országokkal, ahol saját etnikumuknak megha- tározó pozíciója van. A kommunista rezsim fennállásának egyes korszakaiban ezek- hez a továbbélő törekvésekhez társult az egyes szomszéd országokból származó „ellenséges nézetek” behatolása miatti aggályok, amelyek negatív hatást gyakorol- tak a kétoldalú kapcsolatokra, s kiváltképp kihatottak a nemzetiségek helyzetére.

A kommunista rendszer a nemzetiségeket nem sajátos politikai és társadalmi entitásnak tekintette, amelynek sajátos követelései vannak nemcsak a nemzetisé- gi iskolügy, hanem a belpolitika, az öngazgatás, a kultúra és a tudományos kutatás területén is. A kisebbségi problematikának a kommunista doktrína kereteibe szorí- tani akaró igyekezet, valamint a kisebbségi problematika történelmileg örökölt le- szűkítése kizárólag a kultúra területére nem tette lehetővé a magyar kisebbség szá- mára, hogy adekvát szerepet töltsön be Szlovákia, illetve Csehszlovákia politikai életében.

Jegyzetek

65. Sdělení VONS č. 375, Zaknutí Miklóse Duraya (A VONS 375. sz. közleménye, Duray Mik- lós letartóztatása). *Infoch*, 1984, 7. évf., 5. sz.
66. *Infoch*, 1984, 7. évf., július-augusztus.
67. Maďarský výbor na obranu Miklósa Duraya sa rozpustil (A Duray Miklós védelmére ala- kult bizottság feloszlott). *Infoch*, 1985, 8. évf., 10. sz.
68. Sdělení VONS č. 445, Miklós Duray propuštěn na svobodu (A VONS 445. sz. közlemé- nye, Duray Miklóst szabadlábra helyezték). *Infoch*, 1985, 8. évf., 7. sz.
69. Hübl, Milan 1990. *Češi, Slováci a jejich sousedé*. Praha, Naše vojsko, 128. p.
70. Uo. 129. p.
71. Beszélgetés Öllös Lászlóval és Tóth Károllyal, 1995. 5. 19.
72. Dopis výboru na ochranu práv maďarské menšiny v Československu Chartě 77 u příležitosti 10. výročí jejího vzniku. Bratislava, 7. 1. 1987. (A Csehszlovákiai Magyar Jog- védő Bizottság levele a Charta 77-hez, megalakulása 10. évfordulója alkalmából) *Infoch*, 1987, 10. évf., 3. sz.
73. Protimaďarské incidenty v Bratislavě. Praha, 27. 3. 1987. (Pozsonyi magyarellenes inci- densek) *Infoch*, 1987, 10. évf., 5. sz.

74. Korespondence mezi Chartou 77 a Výborem na ochranu práv maďarské menšiny v Československu (A Charta 77 és a Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság levelezése). *Infoch*, 1987, 10. évf., 10. sz.,
75. Problémy maďarské menšiny na Slovensku (A szlovákiai magyar kisebbség problémái). *Infoch*, 1987, 10. évf., 10. p. Vö.: List J. Čarnogurského M. Durayovi, 10. 6. 1987. (Ján Čarnogurský levele Duray Miklóshoz) *Infoch*, 1987, 10. évf., 6. sz.
76. Zásahy ŠTB proti vysokoškolákum maďarské národnosti v Nitře (Az Állambiztonsági Hatóság fellépése a nyitrai magyar nemzetiségű főiskolások ellen). *Infoch*, 1987, 10. évf., 4. sz.
77. Korespondence mezi Chartou 77 a Výborem na ochranu práv maďarské menšiny v Československu (A Charta 77 és a Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság levelezése). *Infoch*, 1987, 10. évf., 6. sz.
78. Dopis výboru na obranu práv maďarské menšiny v Československu. Praha, 30. 3. 1987. (Levél a Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottsághoz) *Infoch*, 1987, 10. évf., 5. sz.
79. Dopis nezávislému maďarskému časopisu *Beszélő*. Praha, 30. 3. 1987. (Levél a *Beszélő* című független magyar folyóirathoz) *Infoch*, 1987, 10. évf., 5. sz.
80. Lásd a 74. sz. jegyzetet.
81. Lásd a 75. sz. jegyzetet.
82. Lásda 77 sz jegyzetet.
83. Zasadnutie Rady vlády pre národnosti, 3. 2. 1987. Pozostalost Józsefa Gyönyöra. (A kormány Nemzetiségi Tanácsának ülése, 1987. 2. 3. Gyönyör József hagyatéka.)
84. Stanovy Csemadoku nejsou schváleny (A Csemadok alapszabályzatát nem hagyták jóvá). *Infoch*, 1987, 10. évf., 9. sz.
85. Zpráva Výboru na ochranu práv maďarské menšiny v Československu (A Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság hírei). *Infoch*, 1987, 10. évf., 12. sz.
86. Lásd a 75. és a 85. sz. jegyzetet.
87. *Pravda*, 1987. 5. 20.
88. *Pravda*, 1987. 5. 27.
89. List Výboru pre ochranu práv maďarskej menšiny v Československu predsedovi ÚV ČSZTV a SUV ČSZTV. Bratislava, 30. 6. 1987. (A Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság levele a Csehszlovákiai Testnevelési Szövetség a Szlovákiai Testnevelési Szövetség Központi Bizottságához) Fórum Intézet–Bibliothica Hungarica, Somorja.
90. Podpora Charty 77 návrhu na zabezpečení práv národnostních menšin, předkladaného Výborem na ochranu práv maďarské menšiny v Československu. (A Charta 77 támogatója a Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság által előterjesztett, a kisebbségi jogok biztosítására irányuló javaslatát) *Infoch*, 1988, 11. évf., 2. sz.
91. Ján Čarnogurský k textu o zabezpečení práv národnostních menšin. (Ján Čarnogurský a nemzetiségi kisebbségek jogainak biztosításáról) *Infoch*, 1988, 11. évf., 2. sz.
92. Dopis Martina Kvetka k Chartě 77. (Martin Kvetko levele a Charta 77-hez) *Infoch*, 1988, 11. évf., 5. sz.
93. Dopis Petra Uhla Martinu Kvetkovi. (Petr Uhl levele Martin Kvetkohoz) *Infoch*, 1988, 11. évf., 5. sz.
94. Lásd pl. Žatkuliak, Jozef a kol. (eds.) 1999. *November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty (1985–1990)*. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku – Historický ústav SAV. Žiak, Miloš 1999. Spomínanie. *OS*, 1999. augustus, 8. sz., 43–48. p.
95. Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny k bratislavským udalostiam. (A Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság a pozsonyi eseményekről) *Infoch*, 1988, 11. évf., 8. sz.
96. Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu informuje. (A Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság tájékoztat) *Infoch*, 1987, 10. évf., 14. sz.
97. *Infoch*, 1988, 11. évf., 12. sz.
98. *Infoch*, 1988, 11. évf., 15. sz.

99. List Výboru na ochranu maďarskej menšiny v Československu FZ ČSSR a Federálnej vláde ČSSR o zrušení Rady pre národnosti pri vláde SSR. Bratislava, 20. 6. 1988. (A Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság levele a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Szövetségi Gyűléséhez és Kormányához a Szlovák Szocialista Köztársaság Kormánya Nemzetiségi Tanácsának megszűntetéséről) Fórum Intézet–Bibliorheca Hungarica, Somorja.
100. *Harminchármas levele*. Fórum Intézet–Bibliotheca Hungarica, Somorja.
101. A szerző beszélgetése Duray Miklóssal, 1999. 2. 16.
102. A szerző beszélgetése Öllös Lászlóval és Tóth Károllyal, 1999. 5. 12.
103. Memorandum Maďarov v Československu 1988. Dokument č. 34. In Žatkuliak, Jozef a kol. id. mű, 254–256. p.
104. *Harminchármas levele*. Fórum Intézet–Bibliotheca Hungarica, Somorja.
105. Proces s tzv. bratislavskou päťkou. Dokumenty a záznamy vysielania rozhlasovej stanice Radio Slobodná Európa. Osobný archív Vladimíra Maňáka ml. (Az ún. pozsonyi ötös csoport elleni per. Dokumentumok és hangfelvételek a Szabad Európa Rádió adásairól. Ifj. Vladimír Maňák archívuma.)
106. A szerző beszélgetése Öllös Lászlóval és Tóth Károllyal, 1999. 5. 12.
107. Duray Miklós 1993. *Kettős elnyomásban. Dokumentumok a csehszlovákiai magyarság helyzetéről és jogvédelméről 1978–1989*. Második, bővített kiadás. Pozsony, Madách–Pozonium.
108. Gyönyör, József: Stav riešenia národnostnej otázky v SSR (aktuálne problémy). Vnútorný materiál, nedatovaný. Pozostalosť Gyönyöra Józsefa. (A nemzetiségi kéredez helyzete a Szlovák Szocialista Köztársaságban. Belső anyag, dátum nélkül. Gyönyör József hagyatéka.)

Fordította: Kiss József

Juraj Marušiak

The Hungarian Minority in Connection with the Slovak Policy of Normalisation Period

The Czechoslovak Hungarian Right Protection Committee made efforts to step out of illegality and establish contact with the rest part of the Hungarian intelligentsia. The first activity of such character was the preparation of The Memorandum of Hungarians Living in Czechoslovakia in 1988 for the occasion of the 70th anniversary of the Czechoslovak Republic. Those who signed it believed in the democratic traditions of the first Czechoslovak Republic. In the document it was the first time that instead of the reform of political system its change, that is the formation of a system on democratic basis on the territory of Slovakia was mentioned. They said the gap of executing acts relating constitutional act on collective rights and on nationalities is because of the insufficiency of the Czechoslovak nationality policy. The memorandum also judged the cancelling of the minority ministry in 1971, cancelling of the Nationality Committee of the Slovak National Council, and the government's efforts oriented on cancelling Nationality Committee and Nationality Secretary of the Governmental Office. Besides the nationality demands the document comprised concrete universal democratic demands, for example accepting the Act on Referendum, approving of the Act on Democratic Assembly, and applying the principle of „administrative autonomy“ on the whole territory of the republic, that would enable decision making of villages and administrative units in

their own issues. The memorandum that was totally signed by 266 people, invited the development of European integrating process, declaring that Czechoslovakia has to join this process.

The younger generation of members and activists of the Czechoslovak Hungarian Right Protection Committee established intensive connection with the Czechoslovak Democratic Initiation in Czechoslovakia (mainly with Bohumil Doležal). It was the attitude of the representatives of this liberal, Masaryk oriented group that did not consider the activity of Charta 77 in the given situation suitable, inspired them to consider the setting up of an independent political organisation.

The organisation was set up on 18th November 1989 at the flat of Károly Tóth. Lajos Grendel, László Öllös, Károly Balla, Zoltán Hizsnyai, Eleonóra Sándor, László Nagy, László Gyurovszky were among the establishers. After a long discussion they accepted the name Independent Hungarian Initiation (Független Magyar Kezdeményezés - FMK). The agreement was defined as liberally oriented, although part of establishers (e.g. László Öllös) considered event social democratic orientation.